

KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKU NIERUCHOMEGO WPISANEGO DO REJESTRU ZABYTEKÓW

3. Miejscowość

TORUŃ

1. Nazwa

ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.
W pierścieniu zewnętrznym Twierdzy Toruń
/do 1920r.: Schirmlafettenbatterie/

2. Czas powstania

bud. 1898
mod. 1906

4. Adres

poligon, tzw. "Betunki"

(pomiędzy ulicami: Andersa / Popiołowa / Poznańska / S10)

nr ewidencyjny działki obr. 75, ark. 1, nr 1/61
nr księgi wieczystej TO1T/00112784/7

11. Materiały graficzne

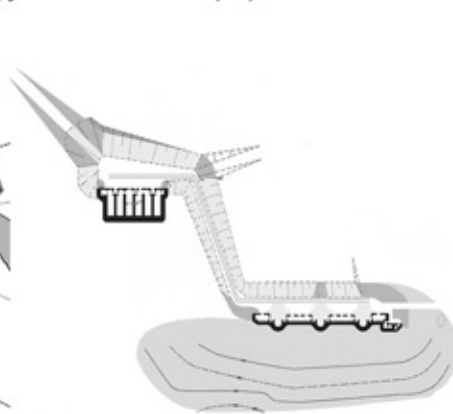
Kopuła obserwacyjna P.B.St. 96 (L.)

Rzut poziomy, skala 1:500

Położenie w pasie fortyfikacji

Zespół Baterii Półpancernej

Plan orientacyjny

5. Przynależność administracyjna

województwo kujawsko-pomorskie

powiat toruński

gmina Toruń

6. Współrzędne geograficzne

N: 52° 59' 7" E: 18° 35' 1"

7. Poprzednie nazwy miejscowości

Thorn /niem./

8. Właściciel i jego adres

Skarb Państwa

9. Użytkownik i jego adres

Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne
ul. Poznańska 191-199
87-100 Toruń

10. Formy ochrony

Nr rejestr zabytków
województwa kujawsko-pomorskiego:
A/1659/1-5

12. Historia

Wstępny projekt baterii został sporządzony 23.XI.1897 r. Wersję realizacyjną (wraz ze schronem amunicyjnym) przygotowano 8.VI.1898r.

Zadaniem baterii było wzmocnienie południowo – zachodniego odcinka Twierdzy Toruń, mającego szczególne znaczenie w aspekcie zespołu fortyfikacji Linii Dolnej Wisły. Na odcinku tym wzniesiono w latach 1895-1896 jednowieżową baterię pancerną dla armaty 10cm. jednak projekt ten porzucono i bateria nie wyszła poza studium doświadczalne. W efekcie odcinek który planowano wzmocnić armatami pod pancerzem, pozostawał bez takowej osłony. Prawdopodobnie właśnie niespełnienie nadziei pokładanych w Baterii AB IV zaowocowało powstaniem Baterii Półpancernej – obiektu znacznie prostrzego i tańszego a równocześnie mogącego uzupełnić lukę na odcinkach planowanych do ochrony obiektami pancernymi.

W latach 1898 – 1900 w Cesarstwie Niemieckim wybudowano łącznie 14 tego typu baterii. Na granicy wschodniej powstała jedna bateria w Twierdzy Toruń oraz dwie w Twierdzy Grudziądz. Na zachodniej były to cztery w Twierdzy Strassbourg, trzy w Mutzig-Molsheim i cztery w Twierdzy Neubreisach. Bloki bojowe baterii realizowano w wersjach jednokondygnacyjnych (wszystkie na granicy wschodniej: pomieszczenia magazynowe) i dwu kondygnacyjnych (na granicy zachodniej: pomieszczenia socjalno – magazynowe), dla trzech lub czterech armat.

Po roku 1900 zaprzestano budowy baterii półpancernych. Wpływ na to mogła mieć zarówno słabość samej koncepcji konstrukcji baterii jak i wprowadzenie do produkcji długo oczekiwanych armat 10cm pod "pełnym" pancerzem.

13. Opis

SYTUACJA:

Zespół Baterii Półpancernej złożony z bloku bojowego i schronu amunicyjnego z systemem ktytej drogi dla kolejki wąskotorowej łączącej majdany obu obiektów.

Zespół położony jest na południowo-zachodnich obrzeżach miasta, w dzielnicy Podgórz, w odległości 3.000m od centrum tyczenia pierścienia fortecznego (Brama Mostowa). Sąsiednie forty znajdują się: Fort XI (artyleryjski, na zachód) w odległości ok. 475m, Fort XII (piechoty, na wschód) ok. 800m. Parcelę baterii usytuowano w pierwszej linii pasa fortecznego.

BLOK BOJOWY BATERII PÓLPANCERNEJ

MATERIAŁ I KONSTRUKCJA:

Zasadniczym materiałem konstrukcyjnym jest beton. Korpus baterii wykonano z betonu, przy czym dolna warstwa sklepień (20-25 cm) miała konstrukcję żelbetową. Wieże armat i kopuła obserwacyjna wykonane ze stali.

Fundament: Płyta betonowa.

Ściany: Betonowe, nisze magazynów amunicyjnych wyłożone ceglami glazurowanymi.

Sklepienia: Betonowe na konstrukcyjnej warstwie żelbetu grubości 25cm.

Posadzki: Betonowe.

Otwory: Prostokątne, zamknięte łękami odcinkowymi.

Drzwi: Dwuskrzydłowe, stalowe (blacha grubości 5mm wzmocniana kątownikami), przeciwpodmuchowe - niezachowane.

Otwory do podawania amunicji: z pojedynczymi, zewnętrznymi, jednoskrzydłowymi okiennicami - niezachowanymi.

Nisze ukrycia załogi: z płytami pancernymi na 2/3 szerokości - niezachowanymi.

Pancerze: Obrotowe wieże półpancerne armat 105 mm (10 cm Schirmlaffete), osłonięte z przodu, boków i od góry obłym pancerzem ze stali niklowej grubości 80mm, od tyłu 40mm - niezachowane.

Pancerna kopuła obserwacyjna P.B.St. 96 (L.) (lekka), z trzema otworami obserwacyjnymi, osłonięta pancerzem o grubości 100 mm ze stali niklowej.

RZUT:

Blok bojowy baterii wydłużony, rozdzielony na segmenty przez otwarte, podkowiaste stanowiska dział. Pomieszczenia magazynów amunicji jednoprzestrzenne, z wnękami dla amunicji w ścianie czołowej i otworami do jej podawania na stanowiska wież w bocznych oraz wnękami okien w tylnej. W drugim od wsch. w ścianie tylnej wnęka do przechowywania zapasowej lufy armatniej. Na lewym skrzydle bloku pancerna kopuła obserwacyjna P.B.St. 96 (L.) i odkryte stanowisko obserwacyjne.

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.	6. Zawartość załącznika Historia (pkt 12) - cd., Opis (pkt 13) - cd.
2. Gmina	Toruń		
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		

12. Historia

Blok bojowy baterii składa się z trzech stanowisk dla armat 10cm SL (10cm Kanone in der Schirmlaffette). Stanowiska przedzielają podręczne magazyny amunicji (łącznie na 1515 pocisków). Na lewym skrzydle usytuowano zdwojone stanowisko obserwacyjne: lekką kopułę obserwacyjną wz. 96 (L.) i otwarte, w formie ślimaka w bloku betonowym. W działobitniach montowano obrotowe lawety osłonięte lekkim pancierzem ze stali niklowej (przedni 80mm, tylny: 40mm). Na lawecie zainstalowana była płaskotorowa armata kalibru 105mm L/35, na naboje zespolone. Szybkostrzelność armaty: 9-10 strzałów na min., zasięg (w zależności od stosowanego pocisku) do ok. 10,5km.

Z uwagi na położenie w pierwszej linii umocnień, baterię osłonięto płytką fosą z zasiekami z drutu kolczastego i włączono w ciągłą linię ogniową piechoty w formie niskiego, spłaszczonego wału.

Baterię wyposażono w instalację łączności akustycznej (rury głosowe) i elektrycznej, łączące punkty obserwacyjne z wieżami i magazynami amunicji.

13. Opis

BRYŁA:

Ukształtowana przez formy ziemne fosy i wału oraz betonowe bloki baterii, wzbogacona pancernymi wieżami armat i kopułą obserwacyjną. Bryła baterii stanowi wydłużony betonowy blok o trzech półkolistych stanowiskach dla dział i pomieszczeniach magazynów amunicji przed przedpiersiem, zbliżony formą do baterii nadbrzeżnych.

ELEWACJA:

Widoczna ściana wejściowa i strop, ściany boczne częściowo obsypane pozycją piechoty. Ściany, wnętrza stanowisk dział tynkowane, gładkie. Przekrycia o zaoblonych krawędziach.

WNĘTRZA:

Jednoprzestrzenne.

WYPOSAŻENIE:

Ławki, w kopule pancерnej drabinka i urządzenia do obserwacji optycznej - niezachowane.

INSTALACJE:

Elektryczna, telefoniczna, rury głosowe, odwodnienia - niezachowane. Współczesnych brak.

FORMY ZIEMNE:

Zarówno bateria jak i schron amunicyjny maksymalnie wkomponowane i wtopione w teren, połączone szlakiem kolejki wąskotorowej. Całość komunikacji kryta.

Dobrze zachowane nasypy stanowisk armat, nieprzekształcone przedpiersie / przedstok baterii, podłużny dziedziniec baterii, kryta droga łącząca obiekty. Zniwelowany w niewielkiej części nasyp osłaniający od zapola majdan baterii, osunięte częściowo stoki majdanu schronu amunicyjnego, zasypany pierwotny zjazd na dziedziniec schronu amunicyjnego, przebite wtórne zjazdy. Stok bojowy zachowany w całości, czytelny. Teren z licznymi przekształceniami powstałymi w okresie II wojny światowej (rów przeciwpancerny, Stalag XXa) i okresie powojennym (stanowiska ogniowe, ukrycia z okresu funkcjonowania poligonu).

12. Historia

Koszt budowy baterii tego typu wynosił 312.000 mk, a z przepisowym zapasem amunicji (po 2000 nabojów na działo) 740.000 marek. Obsada składała się z oficera, 8 podoficerów, 37 kanonierów i 4 obserwatorów. Obsługę pojedynczej wieży stanowił podoficer i 6 kanonierów. Konstrukcje betonowe bloku bojowego baterii toruńskiej kosztowały 60.707 mk (wobec preliminowanych 60.900), a stanowiska obserwacyjne 20.665 mk.

Jedna wieża kosztowała 41.000 mk (bez lufy), lufa 17.500 mk a wieża obserwacyjna 7.500 mk.

W 1906 r. Przygotowano w środkowej komorze amunicyjnej wnękę dla przechowywania zapasowej lufy armatniej kosztem 1 332 mk.

Na zapolu bloku bojowego, w odległości ok. 70m, ulokowano główny magazyn amunicji dla baterii. Potężny 6-komorowy schron amunicyjny o identycznej konstrukcji silniejszych ścian i sklepień mieścił 6026 szt. amunicji oraz niewielki warsztat amunicyjny i pomieszczenie dla personelu. Koszt jego budowy wyniósł 90.711 mk. Amunicję dowożono kolejką wąskotorową torowiskiem ułożonym w zagłębieniu, wypływającym się przy bloku bojowym.

W styczniu 1920r. przejęta (wraz z twierdzą) przez Wojsko Polskie w stanie zdewastowanym. Okres demontażu wież nie jest znany.

13. Opis

SCHRON AMUNICYJNY BATERII PÓLPANCERNEJ

MATERIAŁ I KONSTRUKCJA:

Fundament: Płyta betonowa.

Ściany: Betonowe, tynkowane i bielone.

Sklepienia: Betonowe na warstwie konstrukcyjnej z żelbetu, odcinkowe o niskiej strzałce.

Przekrycie: Nasyp ziemny, darniowany.

Posadzki: Betonowe.

Schody: Brak.

Otwory: Drzwi zewnętrzne jednoskrzydłowe, deskowo listwowe z zastrzałem, od zewnątrz obite blachą; wewnętrzne jednoskrzydłowe - niezachowane.

Okna: prostokątne poziome, zamknięte łąkami odcinkowym.

Okna na osi komór 3 i 4. Wewnątrz nad oknami zawiesia dla stalowych zasłon.

Wentylacyjne: kanały poziome.

RZUT: Prostokąta. Jednotraktowy, osie pomieszczeń prostopadle do traktu; ściany przeciwpodmuchowe we wszystkich wejściach.

KOMUNIKACJA: Dostępny przez bloki wejściowe w fasadzie pomiędzy komorami 1-2,3-4,5-6.

BRYŁA: Zwarta, jednokondygnacyjna, zwieńczona prostym, granitowym gzymsem z kapinosem i zaobloną nadstawą. Zagłębiona w ziemi równo z powierzchnią gruntu całkowicie przykrywającego strop.

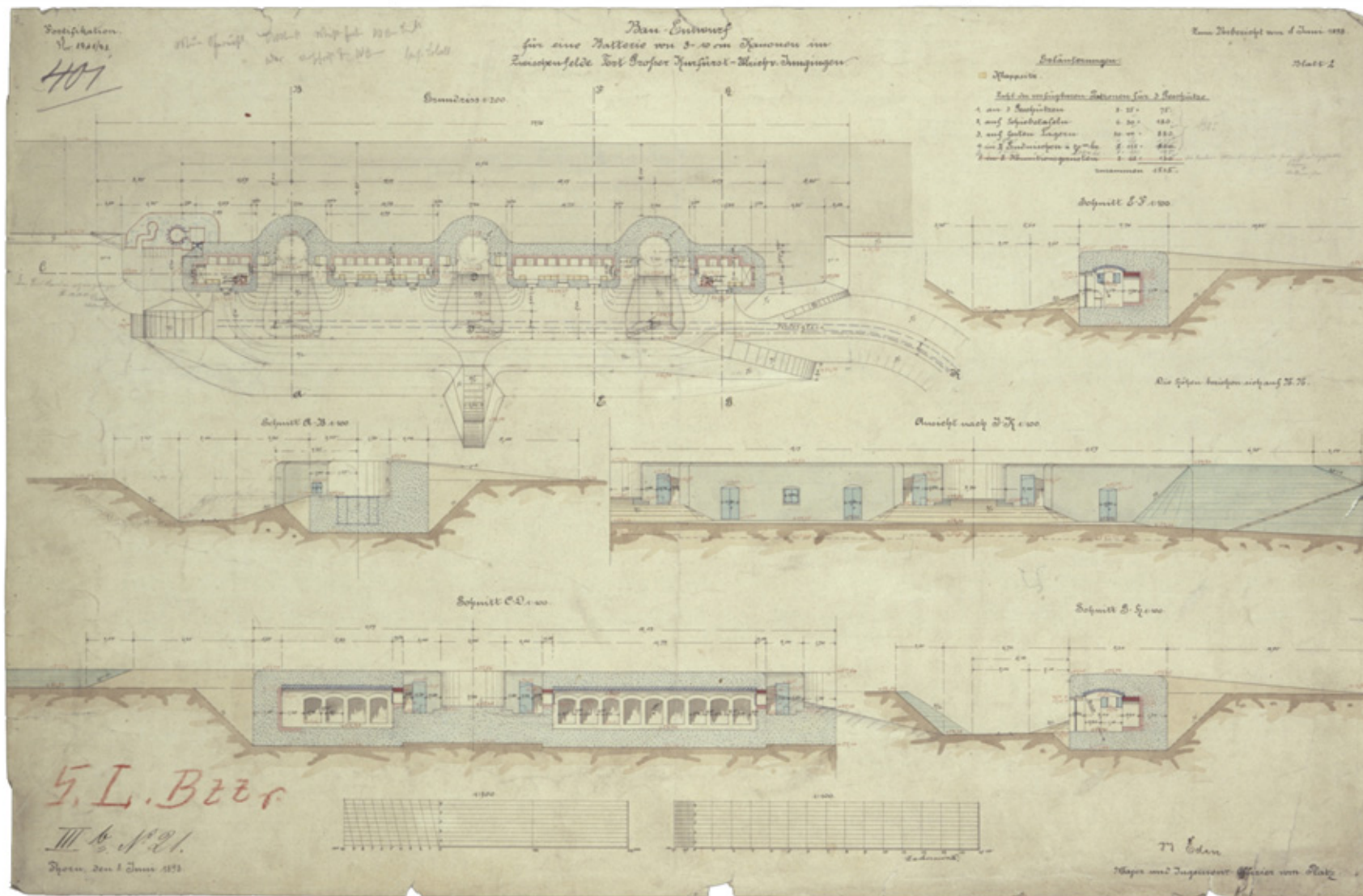
ELEWACJA: Ekspozowana tylko ściana wejściowa na wykop szerokiego dziedzińca, pozostałe ściany zagłębione w ziemi.

WNĘTRZE: Dwie komory na gotową amunicję, dwa pomieszczenia warsztatu amunicyjnego i na prawym skrzydle dwa pomieszczenia na ładunki prochowe i materiały wybuchowe. Na obu krańcach korytarza odrębne pomieszczenia.

WYPOSAŻENIE: Półki na amunicję, wyposażenie techniczne warsztatu amunicyjnego niezachowane. Bariierka na szczycie niezachowana

INSTALACJE: Odgromowa - niezachowana, silnie rozbudowana wentylacja grawitacyjna.

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Toruń		
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		
ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.		Plany	

Projekt budowlany baterii półpancernej z VIII.1898r., Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem - F 70.892

Fortifikation:
402

Vorläufiger Entwurf
für die Aufstellung von 18 Kanonen in Schützengassen
im Zwischenfeld Fort Sauer Hünfeld - West von Düren.

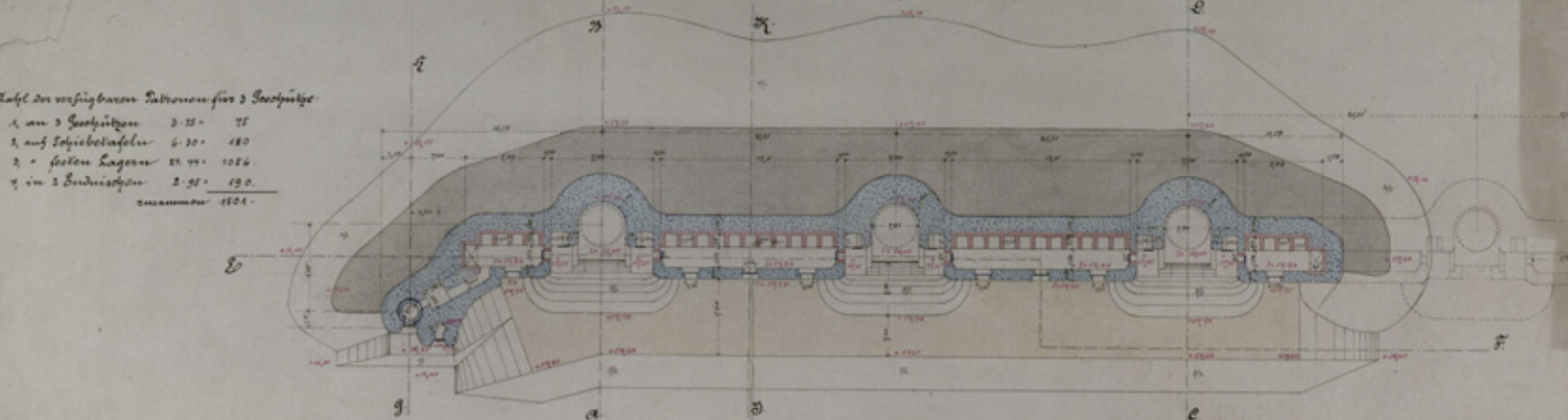
Zum Belastungsbericht vom 23. November 1897.

Grundriss

Blatt 1.

Zahl der verfügbaren Patronen für 3 Geschütze

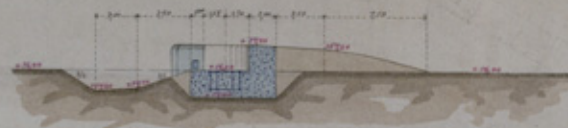
1. an 3 Geschützen	3 · 33 =	99
2. auf Schützengassen	6 · 30 =	180
3. in festen Lagern	21 · 20 =	420
4. in 2 Erdkammern	2 · 37 =	74
Zusammen		773

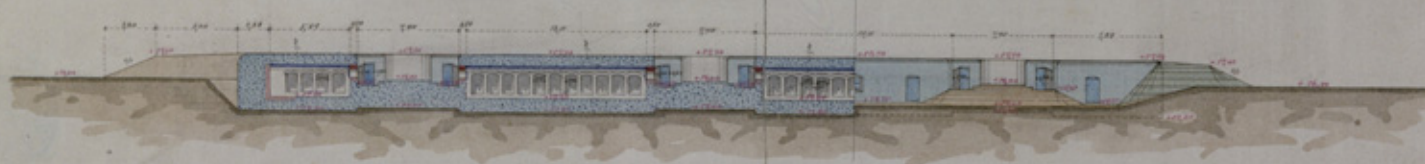
Schnitt A-D

Schnitt B-E

Schnitt E-F

Die Höhen beziehen sich auf 75.75

Schnitt G-H

Schnitt D-K

III 6 22

Düren, den 23. November 1897.

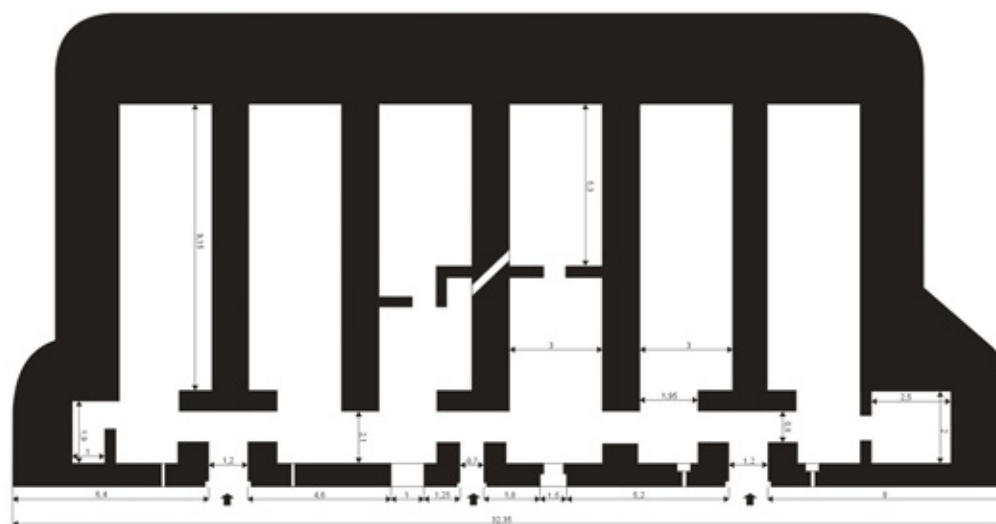
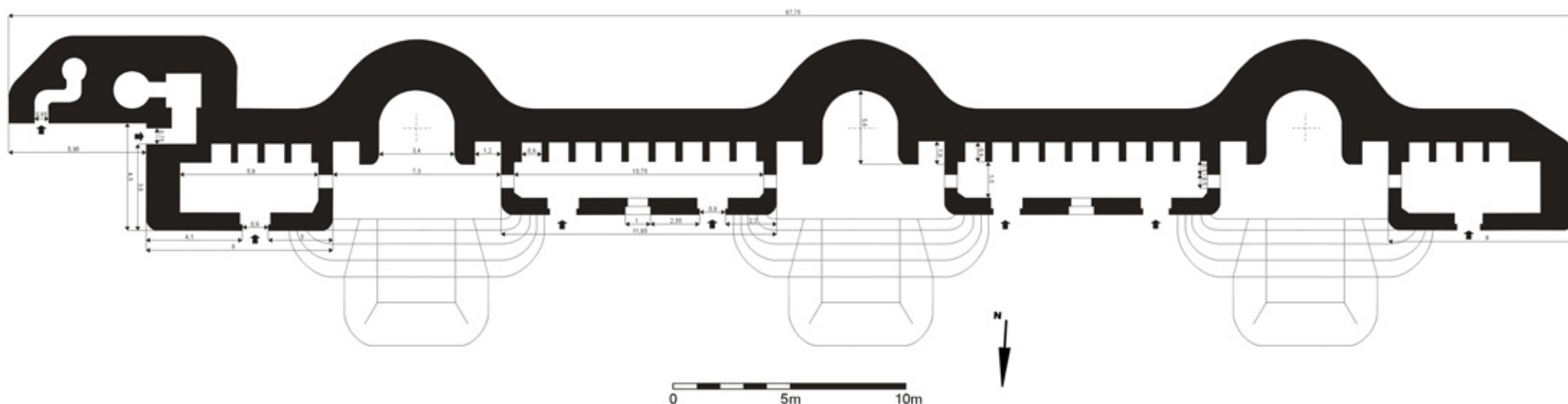

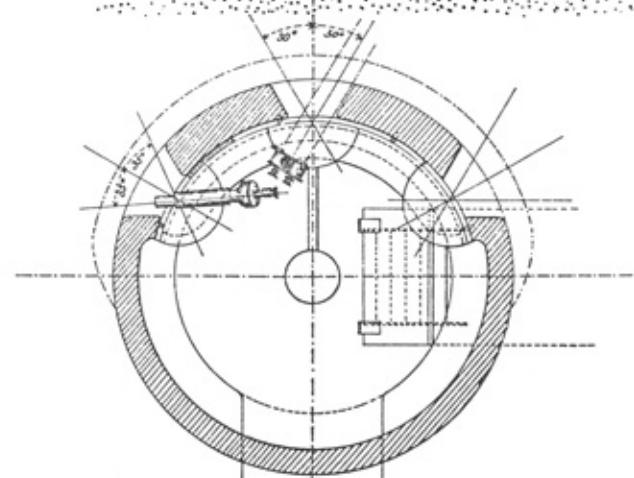
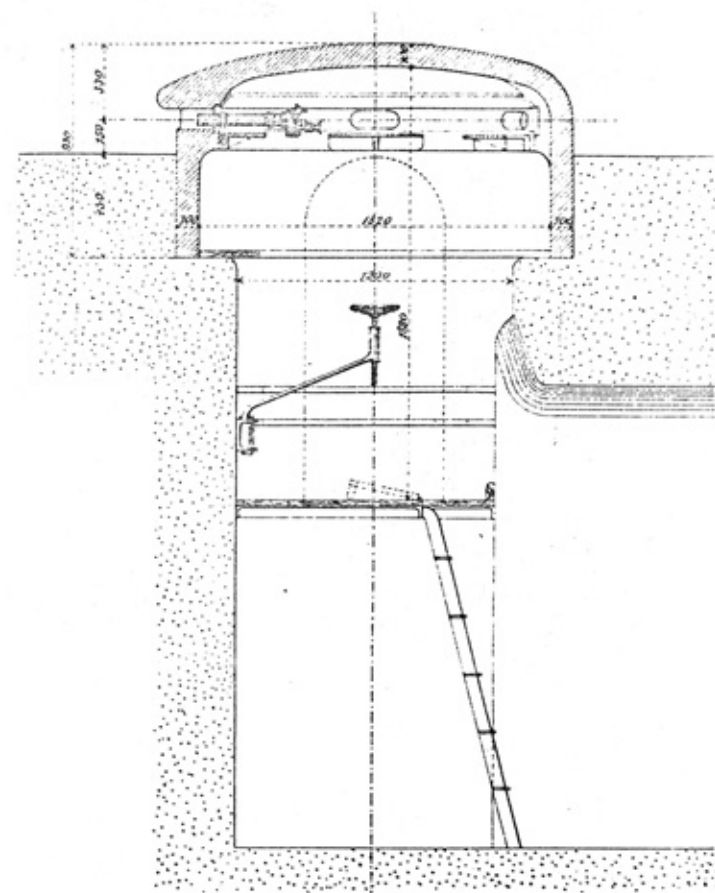
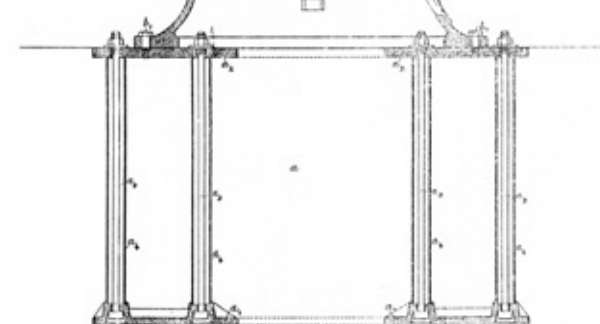
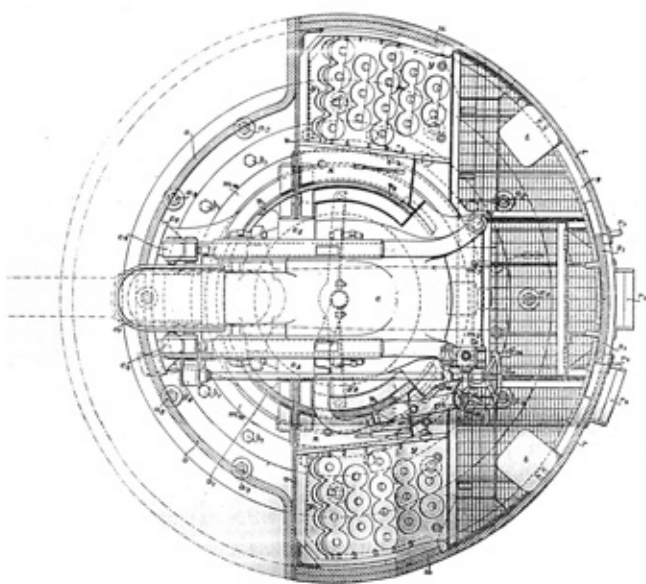
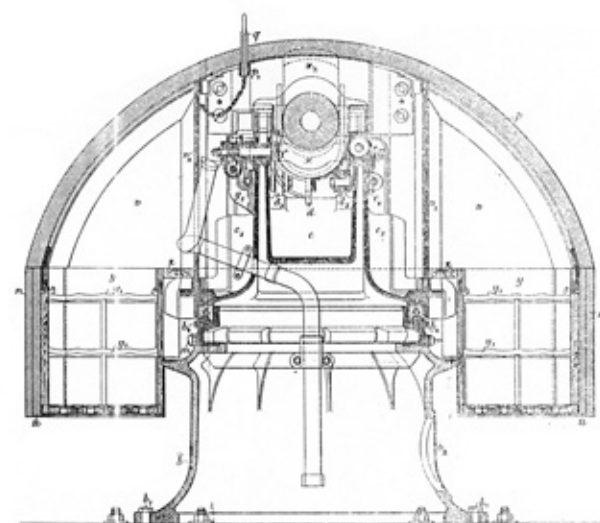
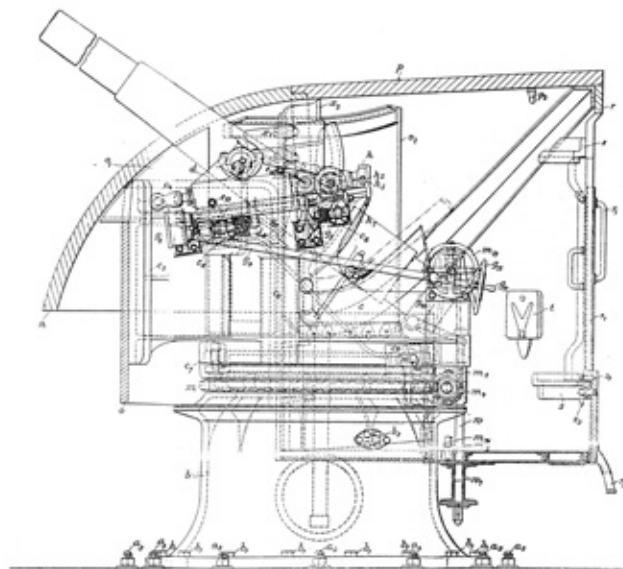
W. Müller

III 5643

Major und Ingenieur-Offizier von Platz

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Toruń	ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.	Rzut bloku bojowego i schronu amunicyjnego Baterii Półpancernej, skala 1:250; Przekroje wieży bojowej i kopuły obserwacyjnej
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		

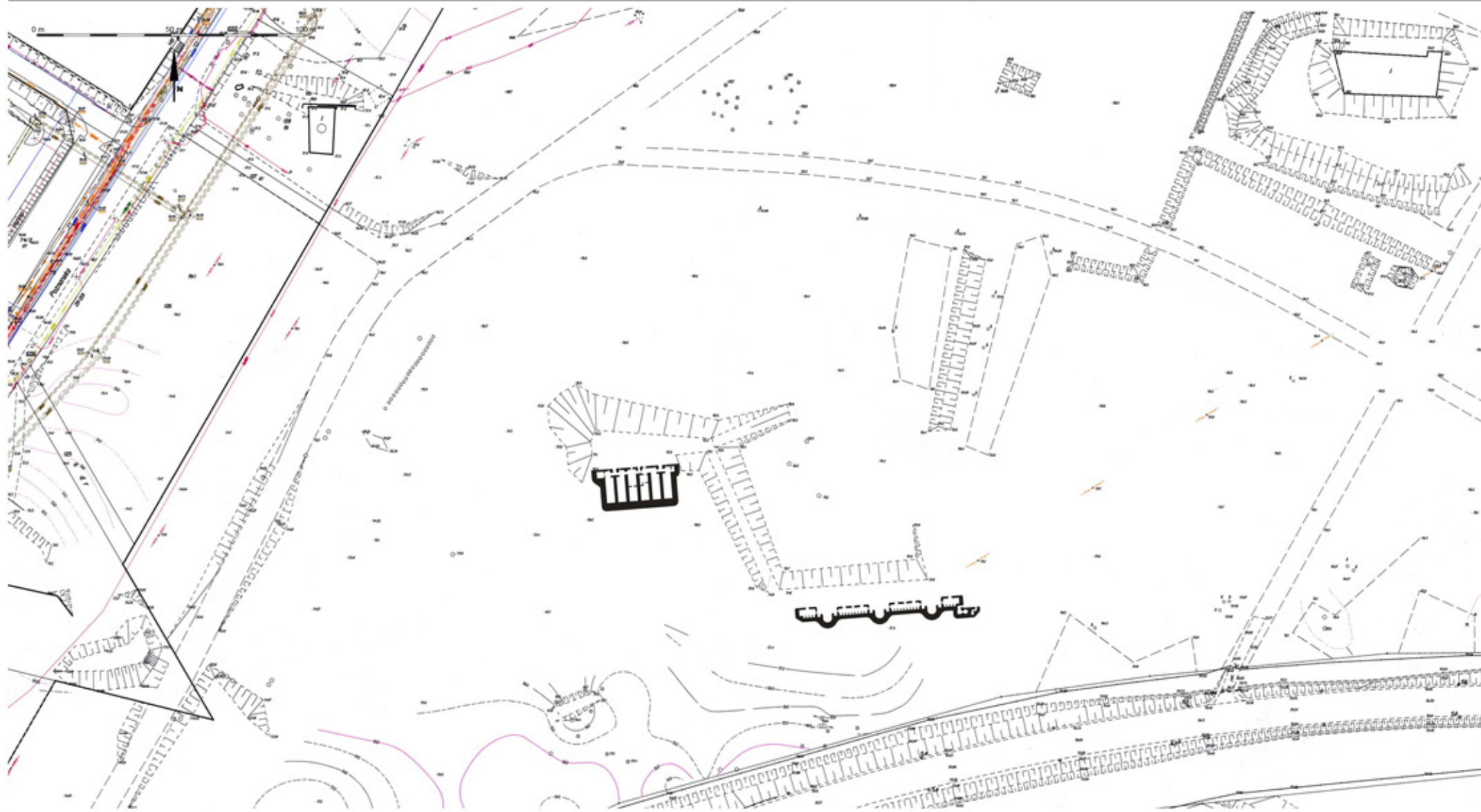

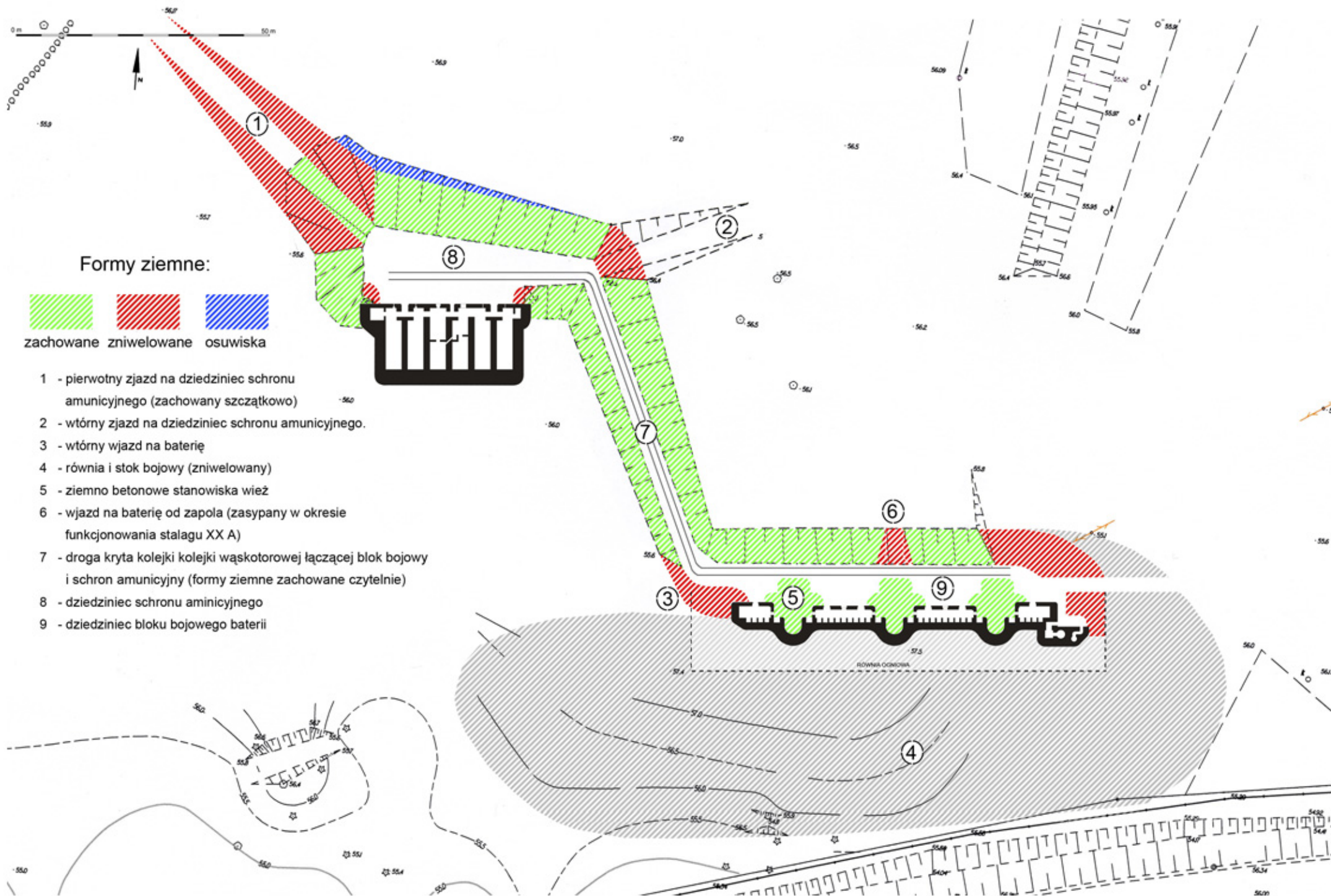

Wieża S.L. armaty L/35 10cm
 (10cm Kanone in Schirmlafette)
 Bedienung der 10cm Kanone (in Schirmlafette), Berlin 1907.

Kopuła obserwacyjna P.B.St 96 (L.)
 Panzerbeobachtungsstand 96 (Leicht)
 Denkschrift über die eingeführten Panzer, Berlin 1903

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Toruń	ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.	Plan sytuacyjny, skala 1:2000 Formy ziemne, skala 1:900
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Toruń		
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		
		ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.	Zdjęcia

1	2
3	

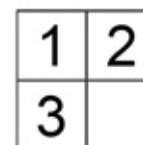
1. Widok bloku bojowego od strony zachodniej.
Na pierwszym planie stanowisko armaty 10cm, widoczny otwór do podawania amunicji, w głębi pancerne stanowisko kierowania ogniem.
2. Widok bloku bojowego od strony wschodniej.
Na pierwszym planie dojście do otwartego stanowiska obserwacyjnego, głębiej do stanowiska pancernego
3. Widok bloku bojowego od strony północnej.
Magazyn amunicji między stanowiskami bojowymi.

1	2
3	

1. Zdwojone stanowisko obserwacyjne - otwarte, w formie ślimaka i pancerne.
2. Zdwojone stanowisko obserwacyjne - otwarte, w formie ślimaka i pancerne.
3. Pancerne stanowisko obserwacyjne - kopuła P.B.St. 96 (L.)

1. Miejscowość	Toruń	5. Nazwa zabytku (jak w karcie), adres	6. Zawartość załącznika
2. Gmina	Toruń		
3. Powiat	toruński		
4. Województwo	kujawsko-pomorskie		
		ZESPÓŁ BATERII PÓLPANCERNEJ S.L.B.	Zdjęcia

1. Podręczny magazyn amunicji bloku bojowego, nisze amunicyjne na pociski kal. 105mm.
2. Podręczny magazyn amunicji bloku bojowego, pod stropem dwa haki do wyciągania zapasowej lufy. Wnęka zapasowej lufy.
3. Styk magazynu amunicji i stanowiska bojowego. Od lewej: wejście do magazynu, otwór do podawania amunicji, nisza ukrycia załogi.

1	2
3	

1. Widok ogólny schronu magazynu amunicyjnego, w lewej części majdanu wyjazd krytej drogi kolejki wąskotorowej.
2. Elewacja - otwory okienne i drzwiowy sekcji warsztatu amunicyjnego.
3. Wnętrze - komora zaadoptowana na cele wystawiennicze Muzeum Fortyfikacji Panczernej Twierdzy Toruń.

<p>14. Kubatura</p> <p>blok bojowy: ok. 980m³ schron amunicyjny: ok. 2600m³</p>	<p>15. Powierzchnia użytkowa</p> <p>blok bojowy: 55m² schron amunicyjny: 225m²</p>	<p>16. Przeznaczenie pierwotne</p> <p>wojskowe stała bateria armat kal. 105mm</p>	<p>17. Użytkowanie obecne</p> <p>Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń</p>
<p>18. Stan zachowania</p> <p>Prace rewitalizacyjne prowadzone przez Toruńskie Towarzystwo Fortyfikacyjne od 2007r.:</p> <p>2006r.: Zabezpieczenie wykuwanych elementów metalowych schronu amunicyjnego poprzez zamurowanie części drzwi oraz okna;</p> <p>2007r.-2013: Blok bojowy: Uprzątnięcie wnętrza, uporządkowanie majdanu, uczytelnienie form ziemnych stanowisk ogniowych.</p> <p>2007r.-2013: Schron amunicyjny: Uprzątnięcie wnętrza, uporządkowanie majdanu, montaż stalowych zamknięć drzwi i okna. Czyszczenie i bielenie ścian, usunięcie wtórnych ścian, zamórowanie nisz oświetlających i otworów wentylacyjnych, założenie instalacji elektrycznej. Adaptacja na cele wystawiennicze Muzeum Fortyfikacji Pancernej Twierdzy Toruń.</p>		<p>19. Istniejące zagrożenia, najpilniejsze postulaty konserwatorskie</p> <p>Stan zachowania: dobry.</p> <ul style="list-style-type: none"> - formy ziemne dobrze zachowane, zarośnięte krzewami; - teren częściowo przekształcony - liczne formy ziemne z okresu późniejszych ćwiczeń poligonowych, przy majdanie schronu amunicyjnego zachowane fundamenty baraków Stalagu XX A; - konstrukcje betonowe zachowane bez przekształceń; - wnętrza magazynów amunicyjnych bloku bojowego zdewastowane - liczne ubytki płytek glazury, wyrwane elementy stelażu półek amunicyjnych, bez przekształceń; - liczne ubytki w licu obu obiektów powstałe na skutek wykuwania elementów metalowych takich jak zawiasy; - brak wież bojowych armat 10cm; - zachowana kopuła obserwacyjna P.B.St. 96 (L.); - oryginalne drzwi, okna, instalacje elektryczne i komunikacyjne, wyposażenie wewnętrzne niezachowane; - zachowane stalowe zawiesia płyt pancernych, haki podstropowe, szczątkowo stelaże półek amunicyjnych; - wnętrza schronu amunicyjnego rewitalizowane, bez przekształceń; - równia ogniowa zachowana, stok bojowy zniwelowany. <p>Postulaty konserwatorskie:</p> <ul style="list-style-type: none"> - zabezpieczenie przeciwwilgociowe stropów; - uczytelnienie i przywrócenie pierwotnych form ziemnych; - korekta zieleni; - uzupełnienie lic elewacji i nadstaw; - udrożnienie systemu wentylacji schronu amunicyjnego. 	

20. Akta archiwalne (rodzaj akt, numer i miejsce przechowywania)

Geheimes Staatsarchiv Preussischer Kulturbesitz, Berlin-Dahlem

- F 70.892

- F 70.893

21. Uwagi

22. Adnotacje o inspekcjach, informacje o zmianach (daty, imiona i nazwiska wypełniających)

23. Bibliografia

Biskup K., Pruskie pancerze eksperymentalne jako polski eksponaty, Infort, nr 1(16), 2000.

Biskup K., Fortyfikacje pancerne twierdzy toruńskiej, Fortyfikacja, t.I, Warszawa-Kraków 1995.

Biskup K., Twierdza fortowa Toruń 1877 - 1914, Fortyfikacja, t.V, Warszawa-Kraków 1998.

Biskup K., Narębski L., Analiza obiektów fortecznych pierścienia zewnętrznego twierdzy Toruń, 1972, (m-pis MKZ Toruń).

Biskup K., Narębska B., Narębski L., Studium historyczno - konserwatorskie pierścienia zewnętrznego Twierdzy Toruń, 1993, (m-pis MKZ Toruń).

24. Opracowanie karty ewidencyjnej (autor, data i podpis)

tekst Tomasz Iwaszkiewicz, wrzesień 2013r.

plany, rysunki Tomasz Iwaszkiewicz, wrzesień 2013r.

fotografie Tomasz Iwaszkiewicz, wrzesień 2013r.

25. Źródła ikonograficzne (rodzaj, miejsce przechowywania)

26. Załączniki

6